

Varlık Vergisi'ne Yabancı Tanıklar

Cüneyt AKALIN¹

I. Giriş

Varlık Vergisi II. Dünya Savaşı'nda kan ve ateş kokularının sınırlarımıza yaklaştığı koşullarda « servet sahiplerinden ve savaş ekonomisi nedeniyle haksız kazanç elde eden ticaret burjuvazisinden » bir kereye mahsus olmak üzere alınan bir olağanüstü vergiydi. 11 Kasım 1942'de Meclis'te onaylanarak yürürlüğe girdi. Vergiyi 20 Ocak 1943'e kadar ödemeyenlerin ev ve işyerlerindeki malları haczedilerek satışa sunuldu. Vergi borçları haciz yoluyla tahsil edilemeyen kişilerden Aşkale' deki Çalışma Kampı'na gönderilenlerin sayısı Eylül 1943'de 1.300'ü buldu. Bu kişiler 2 Aralık 1943'de serbest bırakıldı. 15 Mart 1944'te tahsil edilememiş tüm vergi borçları affedildi. Böylece Varlık Vergisi uygulaması sona erdi.

Ortaya çıkışını ve sonunu ana hatlarıyla özetlediğimiz Varlık Vergisi yakın tarihimizin en tartışmalı olaylarından biridir. Kimi çevreler Varlık Vergisi'ni, başlıbaşına bir tarih, yakın tarihimizin bir kırılma noktası olarak sunuyorlar. Bunlara göre, Cumhuriyet'in 'azınlıklar'a karşı baskı siyasetinin açık örneklerinden biri Varlık Vergisi'dir. Cumhuriyet yönetiminin Varlık Vergisi'ni koyarak, azınlıklara yönelttiği baskılar, sonraları bu azınlıkların yurtdışına kaçmasına yolaçtı. Bu kesimden Rıdvan Akar Varlık Vergisi adını verdiği çalışmaya aynen şöyle başlar: «Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi

¹ Dr.Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi

aynı zamanda ‘Türk olmayanlara’ karşı hoşgörüsüzlüğün, baskının ve tahammülsüzlüğün tarihidir. »² Görüldüğü gibi tartışma daha ilk anda bir verginin ötesine geçmekte, Cumhuriyet’in ideolojisi ve yaklaşımları tartışmaya açılmaktadır.

Bu çevrelerin iddialarını dayandırdıkları başlıca kaynak, dönemin İstanbul Defterdarı Faik Ökte’nin kaleme aldığı Varlık Vergisi Faciası kitabıdır.³ İkinci Cumhuriyetçi kampanyaya malzeme sağlayan temel kaynak budur. 1950 sonrası DP milletvekilliği yapmış olan Ökte’nin çabası, sorumluluğu Cumhuriyet Halk Partisi’nin üzerine yılmaktadır.

Oysa, arşivlerde mevcut kimi belgeler iddialardan farklı bir tabloyu ortaya çıkarıyor, « Vay sen misin azınlıklara baskı yapan, öyleyse adın faşist olsun » biçimindeki ilkel mantık yürütmesini çürütüyor. Üstelik, bu belgeler yabancı; yani nesnelliği apaçık.

Adı geçen belgelerin başında ABD Dışişleri Bakanlığı’nın yayını FRUS gelmektedir. II. Dünya Savaşı’nın kaderini çizen kişilerin başında gelen ünlü İngiliz siyasetçi Churchill’in ve o dönemde Ankara’da görev yapan İngiliz elçisi Knatchbull-Hugessen’in yayımlanmış anıları dikkate değer tanıklıklardır. Önem taşıyan bir başka tanıklık, Amerika’lı ünlü gazeteci Sulzberger’in 1943 Ağustosunda ile Eylül arasında Ankara’dan New York’a gönderdiği yazılardır.

Döneme ilişkin yabancı arşivlerde pek çok belge olduğunu tahmin etmek zor değildir. Bunların arasında özellikle İtalyan ve Alman arşivleri dikkat çekicidir. Arşivler tarandığında ‘faşizmle işbirliği’ içindeki güçlerin Saraçoğlu hükümeti değil, kimi iş çevrelerinin olduğu görülebilir.

Bu yazı, Varlık Vergisi ile ilgili bir bütünsel çalışma olarak değil, kaba yanlışları düzeltmeye yönelik bir adım olarak okunmalı.

II: Dış Konjonktür: 1939-45 Yılları

Varlık Vergisi savaşın tam ortasında kondu; vergiyi tasarlayanlar, onu topluma bir savaş vergisi olarak sundular. Karşıtları ise faşizm tehlikesinin sınırlarımızın yakınında dolaştığı tarihsel koşullarda, Vergiyi kolayca ‘faşizm’le damgalayıp işin içinden çıktıklarını sandılar. Bu konuda sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için o yıllarda dünyada olup biteni ele alıp dikkatle incelemek gereklidir.

² Rıdvan Akar, Varlık Vergisi, Belge Yayınları, İstanbul 1992

³ Faik Ökte, Varlık Vergisi Faciası, Nebioğlu Yay., İstanbul, 1951

1. a. 1930'lu Yılların Sonu:

Avrupa'ya egemen olma peşindeki Hitler'in öncelikli hesabı, Fransa'nın Avrupa'daki üstünlüğünü yoketmektir. Ancak İngiltere'nin 31 Mart 1939'da Batı Polonya'ya verdiği güvence Hitler'in planlarını bozdu. Çekoslovakya'nın başına gelenleri gören Polonya direnmeye hazırlanıyordu.

Planlarını değiştiren Hitler, Doğu Cephesi'ni güvence altına almak için Sovyetlerle görüşmelere başladı. Batı'nın Almanya'yı kendi üzerine saldırtmasından kuşku duyan Sovyetler Almanya ile müzakerelere öncelik verdiler. 23 Ağustos 1939'da Alman-Sovyet Saldırmazlık Paketi imzalandı.

Almanya'nın 1 Eylül 1939'da Polonya'nın Danzig kentine saldırmasının ardından İngiltere ve Fransa'nın 3 Eylül'de Almanya'ya savaş ilan etmeleri üzerine II. Dünya Savaşı patladı. Savaş Almanya'nın askeri başarıları ile başladı.

17 Eylül'de Doğu Polonya'yı işgal eden Sovyetler Birliği Baltık hükümetlerini nüfuzu altına aldı. SB'nin 30 Kasım 1939'da saldırdığı Finlandiya 100 günü aşkın bir süre direndikten sonra boyun eğdi.

Almanya kuzeye yöneldi, Danimarka ve Norveç'e saldırdı. 1940 yılının Mayıs ayı gelip Almanya'nın Batı'ya yönelik saldırısı başladığında Polonya, Danimarka ve Norveç Almanya'nın, Baltık ülkeleriyle Finlandiya'nın stratejik bölgeleri ve Doğu Polonya SB'nin denetimi altına girmiş bulunuyordu.

1.b. Fransa'nın Teslim Oluşu, Avrupa'da Alman Egemenliği

Almanya kuzeyde ve doğuda başarıdan başarıya koşarken Fransa Maginot Hattı'na güvenerek, işi ağırdan almıştı. Almanya'nın Nisan'da Norveç'e saldırısı üzerine başbakan Chamberlain istifa etti, bir başka muhafazakar olan Sir W. Churchill bir savaş kabinesini kurdu. (10 Mayıs 1940)

Churchill 13 Mayıs 1940'da radyodan yaptığı konuşmada İngiliz halkına "Kan, ızdırıp ve gözyaşından başka birşey vaat" etmediğini ilan ediyordu.

Churchill'in iktidara geldiği gün Hitler Belçika, Hollanda ve Fransa'ya saldırdı. Alman orduları Paris yolundayken Mussolini Fransa ve İngiltere'ye savaş açtı. Fransa'nın başkenti Paris 22 Haziran 1940'da Alman işgaline girdi. İki gün sonra Meraşal Petain Fransız halkına "kalbim parçalanarak söylüyorum; savaşa son vermek gerekir" diyerek teslim anlaşmasını imzalıyordu.

Fransa düşünce İngiltere savaşta yalnız kaldı.

Aynı sıralarda savaşı Kuzey Afrika'ya ve Akdeniz'e yayan İtalya 28 Ekim 1940'da Yunanistan'a saldırınca, ummadığı bir direnişle karşılaştı. Bunun üzerine İtalya'nın yardımına gelen Almanya Yugoslavya ve Yunanistan'ı kısa sürede işgal etti. Balkanlardan sonra tüm Ege'yi ve Girit'i ele geçiren Almanya, Türkiye sınırına dayandı. Mayıs 1941 itibarıyla Almanya, Büyük Britanya ve Sovyet toprakları dışında Avrupa'ya hemen hemen tümüyle egemen olmuştu.

1.c. Almanya'nın Sovyet Rusya'ya saldırması

Savaşın bir başka dönüm noktası, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırmasıdır. Kuzey ve Batı Avrupa'ya saldırı öncesinde Sovyetler Birliği ile Saldırmazlık Paktı imzalayan Almanya, 1941'de Türkiye sınırına dayandıktan sonra gözünü Sovyetler Birliği'ne dikti. Hitler'e göre İngiltere direnme gücünü Sovyetler Birliği'nden alıyordu.

Almanya 22 Haziran 1941'de Baltık'tan Romanya'ya kadar uzanan geniş bir cephe üzerinden Sovyet Rusya'ya karşı saldırıya geçti. Sovyet birlikleri geri çekildi, Hitler, tıpkı Napoleon gibi, Moskova kapılarına dayandı.

1.d. Kuzey Afrika Cephesi

Kuzey Afrika'da savaş 1940 Eylül'ünde İtalya'nın İngiliz birliklerine saldırısı ile başladı. 1940 Aralığına kadar gelişen bu hareket İtalya Sid-i Barani'de durdurulana dek sürdü. Buna karşılık İngilizler 1942 Martında Bingazi'ye kadar ilerleyerek burada durdular. Bu tarihten itibaren Almanya'nın müdahalesi ile hareketin ikinci aşaması başladı. Alman-İtalyan saldırısı Haziranda Bingazi, Derne, Tobruk'u alıncaya dek gelişti. İngilizler karşı saldırıya geçerek karşı güçleri Mısır'dan püskürttüler. Tobruk 13 Kasım 1942'de İngiliz komutan Montgomery tarafından kurtarıldı. ABD 1942 Kasımında Fas'ın Atlantik ve Akdeniz kıyılarına asker çıkardı. Kasım 1942 itibarıyla Alman ilerlemesi Kuzey Afrika Cephesinde durdurulmuştu. Kuzey Afrika'daki Alman ve İtalyan birlikleri teslim oldu. 31 Aralık 1942'de biten bu hareket sonunda Kuzey Afrika müttefiklerin eline geçti.

1.e. Atlantik Demeci ve Pearl Harbour Baskını

ABD savaşın başında tarafsız kalmayı tercih etmişti ama geriden İngiltere'yi destekliyordu. ABD 1941'de "güvenliğini güvence altına almak isteyen ülkelere yiyecek ve askeri malzeme dahil her türlü yardımı yapmak üzere" "Ödünç Verme ve Kiralama" Yasası'nı kabul ederek bir adım daha attı. Almanya'nın SB'ne saldırması üzerine

savaşın niteliği değişti: Savaş Avrupa'nın ötesine Avrasyaya sıçradı. 9-10 Ağustos 1941'de Atlas Okyanusu'ndaki New Foundland açıklarına demir atan iki zırhlıda biraraya gelen ABD başkanı Roosevelt'le İngiliz başbakanı Churchill, Savaş sonrası dünya düzeninin temellerini attılar. (Atlantik Demeci) Buna göre taraflar savaştan sonra toprak kazanımını reddediyor, ulusların kaderlerini tayin hakkını kabul ettiklerini yineliyorlardı. Mihver Devletleri silahtan arındırılacak ve savaştan sonra topyekun silahsızlanmaya gidilecekti.

Savaş bir süre sonra Uzakdoğu'ya yayıldı. ABD'nin deniz ambargosu karşısında ekonomisi giderek kötüleşen Japonya Amerika ile savaşı göze aldı. 7 Aralık 1941'de ABD'nin Pasifik üstünlüğünü simgeleyen Pearl Harbour Üssüne saldırınca, Japonya-AB Savaşı başladı. Hitler de dört gün sonra ABD'ye savaş ilan etti.

1942 yılı taraflar arasında dünyanın dört bir yanında çok kanlı savaşlara sahne oldu. Alman Ordusu Rusya'nın güneyinde yeni bir saldırı başlattı. Bu arada Japonlar da Birmanya'ya kadar ilerlemişlerdi. Doğu Cephesi'nde Alman ilerlemesi Kasım 1942'de Stalingrad önlerinde durduruldu. 1943 Şubatında Von Paulus komutasındaki Alman ordusu geriye çekilmeye başladı. Öte yandan, 1943 yılında Almanya'ya karşı çeşitli ülkelerde farklı biçimler alan direnişler yükselmeye başladı.

1.f. Savaşın Sonu

Hitler 29 Nisan 1945'de görevini Doenitz'e devrettikten sonra Berlin'deki sığınagında intihar etti. Amiral Doenits 8 Mayıs 1945'de Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olduğunu kabul eden antlaşmayı imzaladı.

Japonya'yı atom bombası dize getirdi. 6 Ağustos 1945'de Hiroşima'ya ve 9 Ağustos'ta Nagazaki'ye atılan atom bombaları yaklaşık 150.000 kişinin ölümüne yolaçtı. Bu korkunç silahın karşısında çaresiz kalan Japonya 14 Ağustosda kayıtsız şartsız teslim olmayı kabul etti. 2 Eylül 1945'de Missouri Zırhlısının güvertesinde imzalanan silah bırakışması anlaşması II. Dünya Savaşı'na noktayı koydu.

II. Dünya Savaşı, gelişimi içinde, üç aşamaya ayrılır.

1. Eylül 1939- Haziran 1941: Alman Üstünlüğü
2. Haziran 1941- Kasım 1942: Denge Dönemi
3. Kasım 1942- Mayıs 1945: Müttefik Üstünlüğü

Konumuz 'Varlık Vergisi'ne dönersek, girişimin 1942 sonbaharında yani savaşta Alman üstünlüğünün sonuna yaklaştığı bir döneme rastladığına dikkat çekmek gereklidir.

Bu noktaya döneceğiz.

2. Türkiye ve Dünya Savaşı

Türkiye yolunu bu uluslararası konjonktür içinde bulmaya çalıştı. Türkiye ile müttefikler arasında başlayan müzakereler 12 Mayıs 1939'da Türkiye'yi "Barış Cephesi"ne bağlayan bir deklarasyonun yayımlanması ile sonuçlandı. 19 Ekim 1939'da Türk-İngiliz-Fransız İttifakı (Üçlü İttifak) imzalandı. Bu ittifak antlaşmasına göre, savaş Akdeniz'e intikal ettiği takdirde Türkiye İngiltere ve Fransa birbirlerine yardım edeceklerdi. Savaş öncesi Akdeniz'de yayılma emelleri kaygı yaratan İtalya'nın 1939 Nisanında Arnavutluk'u işgali Türkiye'de kaygı uyandırmıştı. Türkiye Batılı müttefikleriyle imzaladığı ittifak antlaşmasına ek 2. no. lu Protokolle yükümlülüklerin kendisini Sovyetlerle bir savaşa sürüklemeyeceği hakkında bir çekince koydurmuştu.

Almanya'nın Polonya'ya saldırısı ile başlayan Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Türkiye'nin uzaklarında kalan savaş, Almanya'nın 1941 baharında Yugoslavya'ya saldırması ve Bulgaristan'a girmesi üzerine Türkiye sınırına dayandı.

İtalya'nın 1940 yazında savaşa girişi, Türkiye'nin savaşa girişini gündeme getirdi. Ancak bu, Türkiye'nin tavrın etkilemedi. Başbakan Dr. Refik Saydam Türkiye'nin 'savaş dışı' olduğunu ve bu şekilde kalmak istediğini açıkladı.

Almanya'nın Balkanlar'da ilerlemesi karşısında Türkiye İstanbul ve çevre illerde sıkıyönetim ilan edip sınır boyunca kimi güvenlik önlemleri aldı. 17 Şubat 1941'de Türkiye Bulgaristan'la bir saldırmazlık paktı imzaladı. Dışişleri Bakanı Saraçoğlu, bunun Türkiye'yi 'Mihver'e yaklaştırabileceği yolundaki soruya şu karşılığı veriyordu:

"Türkiye'nin politikasında değişen bir şey yoktur. Türkiye ittifaklarına sadıktır. Türkiye bütün devletlerle özellikle komşuları ile iyi geçinmek kararındadır. Türkiye kendi güvenlik alanında yapılacak yabancı faaliyetlere ve hareketlere asla kayıtsız kalmaz. Türkiye toprak bütünlüğüne ve istiklaline yapılacak her saldırıya silahla karşılık verecektir."⁴

Bu, Türkiye'nin saldırıya uğrarsa Almanya'ya da karşılık vereceği anlamına geliyordu. Almanya'nın tüm Balkanlara egemen olması Türkiye'nin işini güçleştirmişti. Türkiye bir Alman saldırısından çekiniyor, kendini güvence altına almaya çalışıyordu. Türkiye ve Sovyetler Birliği 24 Martta bir saldırmazlık paktı imzalayarak birbirlerini

⁴ Olaylarla Türk Dış Politikası, SBF Yayını, s. 161

rahatlattılar. Öte yandan Sovyetler Birliği'ne saldırmadan önce cephe gerisini güvence almaya çalışan Almanya'da Türkiye'yle 18 Haziran 1941'de saldırmazlık paktı imzaladı.

2.a Savaş Sırasında Türkiye-Almanya İlişkileri

Almanya'nın 1941 Haziranında Sovyetler Birliği'ne saldırması üzerine, karışan tablo yeniden duruldu. Türkiye'nin yeni müttefiki İngiltere ile eski müttefiki Sovyet Rusya sonunda aynı cephede yer almıştı.

Varlık Vergisi tartışmalarında 'Saraçoğlu hükümeti çoğu kez açık/üstü örtük biçimde "faşist eğilimler taşımak" la suçlandığı için TC'nin savaş yıllarında Almanya ile sürdürdüğü ilişkileri de incelemek yararlı olacaktır.

Savaş öncesinde Almanya ile iyi ilişkiler sürdüren Türkiye Almanya'nın 1939 Martına kadar izlediği 'bir millet bir devlet' (ein folk ein reich) politikasını anlayışla karşılamıştı. Ancak Almanya'nın 1939 Martında Çekoslovakya'yı işgal ederek 'hayat sahası' politikasını başlatması, Türkiye'yi endişelendirdi

İtalya'nın Akdeniz üzerindeki emelleri, Türkiye'yi baştan beri rahatsız ediyordu. 1936 Ekiminde oluşan Roma-Berlin mihveri Türkiye'nin kaygılarını artırdı. Savaşın başında çatışmaları uzaktan izleyen Türkiye, çatışmaların sınırlarına ulaştığı 1941 baharında itibaren büyük bir kaygıya kapıldı.

1942 yılında çok şiddetlenen savaşın kaderi iki cephede döndü. Kuzey Afrika'da Mısır üzerinden Ortadoğu petrollerine yürümeye çalışan İtalyan-Alman birlikleri 1942 yazında durduruldu; karşı saldırıya geçen İngilizler Kasım 1942'de Tobruk'u ele geçirerek duruma tümüyle egemen oldular. İkinci kritik cephe Rusya'nın güneyindeki, Karadeniz'in kuzeyindeki cepheydi. Önceleri geri çekilen Ruslar, Stalingrad'da direnişe geçtiler ve Kasım 1942'de Almanlar'ı durdurdular. 1943 Şubatında Stalingrad'da göğüs göğüse yapılan çatışmalar sonucunda Von Paulus'un komutasındaki Alman ordusu yenildi.

Varlık Vergisi bağlamında konuyu tartıştığımız bu noktada Türkiye'nin 'yükselen Nazizmden yararlanarak azınlıklara karşı harekete geçtiği' iddiaları havada kalmaktadır. Çünkü Türkiye hükümeti baştan beri İngiliz-Fransız ittifakına bağlı kalmış, Almanya ile arasına mesafe koymuştur. Birçok başka kaynak gibi, dönemin İngiliz elçisi

Hugessen'in anıları⁵ bu görüşleri doğruluyor. Öte yandan savaşın seyrini dikkatle izleyen Cumhurbaşkanı İnönü ve Türk Hükümetinin 1942'nin sonunda Almanya'ya bel bağladığını iddia etmek doğru olmaz.

2.b. İnönü-Churchill Görüşmesi (Adana)

Kazablanka Konferansı'nda Almanya ile "kayıtsız şartsız teslim oluncaya kadar savaş" kararı alan müttefikler adına Türkiye'ye gelen İngiliz başbakanı Churchill İnönü ile 30 Ocak 1943'de Adana'da görüşür. Türkiye'yi savaşa girmeye zorlar. Türkiye öneriyi olumlu karşılar ama silah ve cephane yardımını şart koşar. Türkiye'nin dış politikası 1944'e kadar bu çerçevede yürütülür.

İnönü 1943 Aralık ayında II. Kahire Konferansında Churchill ve Roosevelt ile biraraya gelir. Kahire dönüşünde Menemencioğlu şu açıklamayı yapar: "İngiltere ile ittifakımız bu konferanstan daha güçlenmiş olarak çıkmıştır..Harici siyasetimiz değişmemiştir."⁶

Bundan sonrası, konumuz açısından ayrıntı kabul edilebilir. Müttefiklerin baskısı üzerine önce Almanya'ya krom ihracatını durduran Türkiye, 2 Ağustos 1944'de Almanya ile diplomatik ilişkisini kesti. 1945 Şubatında Yalta'da toplanan Müttefik liderlerin yeni kurulacak uluslararası örgüte (Birleşmiş Milletler) sadece 1 Mart 1945 tarihinden önce Almanya'ya savaş ilan etmiş olan ülkeleri davet kararı almaları üzerine, Türkiye 23 Şubat 1945'de Almanya'ya ve Japonya'ya savaş ilan etti. Batı'da biten savaş Türkiye'de yeni bir dönemi başlattı.

Halk arasında büyük sıkıntılara yol açan savaş, Türkiye'yi dünyadan koparmıştı. Ancak Türkiye bu savaşın dışında kalmayı becererek, en azından büyük kayıplar vermesinin önüne geçebilmişti.

Sonuç olarak şu söylenebilir: Varlık Vergisi'nin kabul edildiği 12 Kasım 1942'de savaşın kaderi yavaş yavaş belli olmaya başlamış, Almanya 1941 baharındaki tartışılmaz üstünlüğünü yitirmişti. İngiliz komutan Montgomery'nin 13 Kasım 1942'de Tobruk'u geri aldığı, yani Kuzey Afrika'daki Alman ilerlemesinin önüne geçildiği ve Kasım 1942'de Alman saldırısının Stalingrad önlerinde durdurulduğu dikkate alınırsa, Varlık Vergisi'nin konduğu tarihte Almanya'nın talihinin dönmeye başladığı daha iyi görülür.

⁵ Knatchbull-Hugessen, Diplomat, London, John Murray, 1947

⁶ Olaylarla Türk Dış Politikası, s. 187

İnönü-Saraçoğlu ikilisinin Batı (Müttefik) yanlısı bir politika izlediği genel olarak teslim edilmekle birlikte, hükümetin Alman yükselişi karşısında içerdeki ‘Turancı unsurlar’a göz yumduğu iddia edilegelmiştir. Bir gerçek payı taşısaya da, bu görüşü fazla abartmamak gerekir. Çünkü o yıllarda Turancılar da fazla etkili değildi. Reha Oğuz Türkkan’ın ilk sayısı 1939’da yayımlanan Bozkurt Dergisi aralıklarla devam ettikten sonra 26 Mayıs 1942’den sonra “yasal nedenler”den dolayı çıkmadı. Türkçülüğün önde gelen liderlerinden Dr. Rıza Nur’un da 8 Eylül 1942’de ölümü üzerine onun düşüncelerini devam ettirmek Hüseyin Nihal Atsız’a düştü⁷. O dönemde siyasal bakımdan tek parti yönetimi güçlüydü ve ülkenin kaderine hükmediyordu.

III. Varlık Vergisi’nin Yabancı Tanıkları

1. Amerikan Diplomatik Belgelerinde Varlık Vergisi

Varlık Vergisi tartışmalarında yabancı misyon şeflerinin ülkelerine yolladıkları raporlar, önemli tanıklıklarla doludur.

Varlık Vergisi tartışmaları, Amerikan Elçiliğince, tıpkı öteki diplomatik misyonlar gibi, büyük bir dikkatle izlenir, merkeze düzenli rapor edilir. Bunun nedeni, azınlıklara ilgi kadar Türkiye’deki Amerikan çıkarlarıdır da.

Servet üzerinden alınan Varlık Vergisinden etkilenen Amerikan çıkarları ile ilgili olarak Türk Hükümeti nezdinde girişimler kısa süre içinde başlar: Amerikalıları harekete geçiren ilk etken Amerikan Kolejlerine konan vergilerdir. ABD elçiliği Refik Saydam’ın başbakanlığı döneminde başlattığı girişimlerini Başbakan Saraçoğlu, Cumhurbaşkanı İnönü ve Dışişleri Müsteşarı Menemencioğlu nezdinde sürdürür⁸. Nitekim Robert Kolej’e uygulanan düşük kazanç vergisi, Başbakanın kişisel girişimi sonucunda bir yana bırakılır.⁹

Varlık Vergisi’nin 11 Kasım 1942’de yürürlüğe girmesinden sonra 26 Aralık 1942’de Ankara’daki Elçi Steinhard’dan Dışişleri bakanlığına yollanan notada birkaç istisna dışında Türkiye’deki Amerikan yatırımlarının Varlık Vergisinin yöneldiği azınlık şirketleri tarafında temsil edildiği ifade edilmektedir¹⁰. Yani burada hedef şirketlerdir ancak bunlar azınlıklar tarafından yönetildiği için sorunlar çıkar.

⁷ Mithat Atabay, II. Dünya Savaşında Türkiye’de Milliyetçilik Akımları, Kaynak yay., 2005, s.258-59

⁸ FRUS, 1942, Vol. IV, s. 834, Türkiye’deki İşgüderden (Kelly) Dışişleri Bakanı’na,

⁹ Ankara, 29 Ekim 1942

¹⁰ FRUS, 1942, Vol. IV, s. 835

ABD Dışişleri bakanlığından Elçi Steinhard'a 13 Ocak 1943'de gelen notta anlaşıldığı kadarıyla ABD hükümeti Türk elçiliği nezdinde çoktan girişimde bulunmuş, Washington'daki Türk elçisi Erteğün ayrımcılık suçlamasını reddetmiş, ABD'deki Rum başpiskoposu ise Patrikhane'nin duyduğu rahatsızlığı çoktan Washington'a ilemiştir. Yine aynı notta, Robert Kolej yönetimi'nin salınan vergiyi reddederek, o tarihlerde Türk hükümetinin kararlılığını sınamaya karar verdiği anlaşılmaktadır¹¹.

ABD Elçisi Steinhard'ın 18 Ocak 1943'de Dışişleri Bakanı C.Hull'e gönderdiği notta gelişmeler yani vergi uygulamaları özetlendikten sonra Ankara'daki yabancı misyonların hepsinin protesto notaları verdikleri belirtilmektedir. Protesto notası verenler arasında Alman Elçiliği de vardır. Dahası, Alman Elçiliği vergiyi ödeyemeyen uyruklarına yardımcı olmak için bir fon yaratmıştır¹². Aynı notta Elçiliğin Türkiye'deki üç Amerikan şirketi hakkında protesto notası verdiği, bunların,

- Sadullah Mendel-Levy şirketi
- Socony Vacuum'da çalışan ABD yurttaşı Nicholas Balladur
- Socony Vacuum Petrol şirketi

olduğu anlaşılmaktadır. Socony Vacuum'un uğradığı haksızlık üç gün içinde düzeltilir.¹³

İzleyen aylarda Ankara'daki ABD Elçiliği ile Washington arasında yapılan yazışmalar yavaş yavaş olağanlaşır. Bundan çıkan sonuç, azınlıklardan (Türkiye'deki/ABD'deki) gelen tüm baskılara karşın, ABD'nin siyasi tavrı sertleştirme yoluna gitmemesidir. (Bkz Ekler.)

Daha ilginç, Amerikalı siyasi danışman Murray'ın 19 Şubat 1943'te Ankara'daki elçiliğe yolladığı nottur. Murray bu notta zarar görenlerin sadece azınlıklar olmadığını, tüm yabancı uyrukların zarar gördüğünü, buna Mihver gurubunun yani Alman uyruklarının da dahil olduğunu eklemektedir:

“Sermaye vergisi, Türkiyedeki tüm yabancı elçilikler açısından - Mihver, Müttefik, Tarafsız – zor ve çetrefil bir sorun yaratmıştır. Böylesi bir durumda, Türklerle açık açık konuşmanın haklılığı ortaya çıkmıştır.”¹⁴

¹¹ FRUS, 1943, vol. IV, 1078-79

¹² FRUS, 1943, vol. IV, s. 1079-81

¹³ FRUS, 1943, vol. IV, s. 1079-81

¹⁴ FRUS, 1943, vol. IV, s. 1084-85

ABD Elçisi Steinhard'ın 22 Haziran 1943'de Washington'a gönderdiği nottan, Ankara'daki birbirine düşman yabancı misyonların Varlık Vergisi'nden zarar gören uyruklarını koruma konusunda ciddi bir işbirliği içinde olduğunu çıkarıyoruz.

“İngiliz müsteşar ve İsviçre orta elçisi gözden geçirilmiş vergi listelerini almayı reddettiler. Alman ve İtalyan elçileri listeleri çekince ile aldılar ama, Türk hükümeti tarafından konu ile ilgili olarak izlenen prosedürü benimsemediklerini yazılı olarak ifade ettiler.”¹⁵

Görüldüğü gibi telaş içinde olanlar salt Türkiye'deki gayri-müslim azınlıklar değil, yabancı şirketler ve yabancı uyruklu kişilerdir.

2. Konu ile ilgili Anılar

2.a. Elçi Hugessen'in Anılar'ı

Dönemin İngiliz büyükelçisi Sir Hughe Knatchbull-Hugessen Türkiye'de geçirdiği yılları (1939- 1944) da kapsayan anılarında (Diplomat in Peace and War) o yıllardaki Türk siyasetinin önde gelen simaları ve Ankara'daki diplomatik çevreleri hakkında geniş bilgiler veriyor. Bu anılarda Varlık Vergisi hakkında tek bir satırın yer almaması dikkat çekicidir. Hugessen anılarında Cumhurbaşkanı İnönü'den ve Saraçoğlu'dan “dost ve müttefik” diye söz ediyor¹⁶.

Hugessen 1944 Eylülünün başında İngiltere'nin Brüksel elçiliği görevini üstlenmek üzere Ankara'dan ayrılmadan önce, Çankaya Köşkünde Cumhurbaşkanı İnönü ve başbakan Saracoğlu ile birlikte bir veda yemeği yer. Elçi Hugessen bu yemeği şöyle anlatıyor:

“İnönü, Saracoğlu ve ben Çankaya Köşkü'nde öğle yemeği yedik. Üç dostun gayri-resmi biraraya geliyordu bu. (abç) Konuşmamız, siyasal, askeri tam bir ufuk turu oldu. Savaşın gelişimini, bitiş umutlarını ve savaşın bitiminde İngiliz- Türk ittifakının alabileceği biçimi tartıştık.”¹⁷

Bu anılar, Saraçoğlu'nun Alman yanlısı bir siyasetçi olduğu iddialarını çürütmesi bakımından önem taşıyor.

¹⁵ FRUS, 1943, Vol.IV, s. 1085

¹⁶ Knatchbull-Hugessen, Diplomat, London, John Murray, 1947, s. 205

¹⁷ Knatchbull-Hugessen, age, s. 205

2.b. Churchill'in "Anılar"ı

Dönemin uluslararası plandaki en önemli tanığı, faşizm-karşıtı "Demokrasi Cephesi"nin mimarı İngiliz başbakanı Sir W. Churchill'in Anılar'ı Türkiye ile ilgili değerli bilgiler içermektedir. Churchill Anılar'ında Adana Görüşmesi hakkında bilgi verirken söze İngiliz Genelkurmay başkanına yazdığı 18 Kasım 1942 tarihli mektupla başlar:¹⁸

"Türkiye'yi baharda savaşa sokmak için üst düzeyde ve uzun soluklu bir çaba göstermek gerekir. Türkiye bir müttefikdir... Ordusu iyi durumdadır, uzmanlaşmış modern silahlar dışında... Ordusu yaklaşık 3 yıldır seferberlik hali içindedir. Türkiye'ye ABD-Rusya-İngiltere'ye güvenmesi telkin edilmelidir."

Churchill Kazablanka Konferansı (14-24 Ocak 1943) sırasında Dışişleri bakanı Eden'e şu telgrafi çeker:

"Başkan Roosevelt'in nabzını yokladıktan sonra, Türkiye sorununu gündeme getirdim. Türkiye'de (müttefikler adına) bizim hareket etmemiz konusunda fikir birliğine vardık."¹⁹

Churchill Adana Görüşmesi hakkında şunları yazar

"Bizi çok büyük nezaket ve coşkuyla kabul ettiler. 2 gece trende kaldık. Türklerle uzun söyleşiler ve başkan İnönü ile yemekte "çok hoş" tartışmalar, konuşmalar yaptık"²⁰. Churchill Türkleri aşırı öven (kahramanlık, yiğitlik, vb.) bir metni de İnönü'ye sunar.

Adana Görüşmesi'nin esas gündemi "Türkiye'nin savaşa sokulmak istenmesi" karşısında İnönü'nün savunduğu karşı savlardır. Burada dikkati çeken, Churchill'in "müttefik" gördüğü İnönü'yü savaşa sokmak için baskı yaparken, Varlık Vergisi'ni ağzına bile almamış oluşudur. Saraçoğlu, kimilerinin iddia ettiği gibi "faşist" olsaydı, Adana'da herhalde başka şeyler konuşulurdu. Öte yandan, Türkiye'nin incelediğimiz yıllarda (1943 başı) İngiliz yardımı aldığı da biliniyor. İngiltere Ocak-Mayıs 1943 arasında petrol dışında 16 milyon sterlinlik malzemeyi Türkiye'ye verir.²¹

2.c. NY Times'dan Sulzberger'in Görüşleri

Dünyanın en önde gelen gazetelerinden New York Times'in yahudi kökenli ünlü

¹⁸ Winston S. Churchill, The Second World War, Penguin Books, 1985, Adana-Tripöli Bölümü, v. IV, s. 624

¹⁹ W. Churchill, age, 626

²⁰ W. Churchill, age, s. 631

²¹ Dr. Keith Hamilton, 55. th Anniversary of the Cairo Conference, Ministry of Foreign Affairs Center for Strategic Research, Sam Papers 6/99, s. 27

yazarı Sulzberger'in 1943 Ağustosunda Ankara'ya gelerek yetkililerle yaptığı görüşmelerin ardından kaleme aldığı yazılar, konumuz açısından anlamlı belgelerdir. New York Times'ta 9-12 Eylül 1943 günlerinde birbiri ardısıra yayımlanan bu yazılarda, Sulzberger hem zarara uğrayan azınlıkların huzursuzluklarını hem de hükümetin görüşlerini oldukça yansız biçimde yansıtır:

“Verginin temel amacı, savaş yüzünden hüküm süren enflasyonist koşullara çare bulmak için yüklü miktarda bir gelir elde etmek ve asker sayısı yaklaşık 1.000.000'a ulaşan orduyu ayakta tutabilmektir”

“Bu eşi benzeri görülmemiş vergi, özellikle bu ülkedeki Hristiyan ve Yahudi çevrelerde ve yabancı diplomat ve işadamları arasında sert eleştirilere neden oldu. Vergi, karşıtlarınca, doğrudan doğruya, Hristiyan ve Yahudi azınlıklara zarar verme girişimi olarak eleştirildi.”²²

Sulzberger Başbakan Saraçoğlu'nun Meclis'te Varlık Vergisi'ni savunmak için yaptığı konuşmayı da aktarır:

“Yeni bir vergiye ihtiyaç duyarsanız, bunu ödeyecek olanları bulup çıkarmak zorunda kalırsınız. Geçmişte, yüzyıllar boyunca, her zaman Türk köylüsü vergi ödemeye zorlandı. Büyük bir bütçe açığı ile karşı karşıya olan bizler için iki kaynak vardı: Zenginler ve sıradan insanlar.

“Varlık'la birlikte, zenginin servetinin bir bölümünü alıyoruz. Zengin zengin olmaya devam ediyor...”

“Köylüleri bundan daha ağır vergilendiremeyeceğimiz açıktı. Aklımıza bir başka fikir geldi: tüm fabrikaları, günde 3 tane 8 saatlik vardiya ile 24 saat çalıştırmak, fakat bunun için yeterli kömüre sahip değildik ve zaten çoğu günde 8 ya da 16 saat üzerinden çalışmaktalar. Böyle bir önlem sanayi üretimini artıracaktı ve orduda görev yapanlar ya da madenlerde zorunlu çalışmaya tabi tutulmuş olanlar dışında herkesi istihdam edecekti.

“Ekim 1942 de hala ciddi bir biçimde artan kamusal borca sahiptik ve kabine vaktinin büyük bölümünü mali krize ayırıyordu. Zengini ve çıkar sağlayanları vergilendiren Varlık'ta karar kıldık. Verginin tahsililinin tamamlanması Türkiye'yi mevcut sıkıntılı uluslararası koşullarda mali açıdan bir yıl ya da bir buçuk yıl ayakta kalma noktasına getirecektir.”²³

²² NY Times, 9.9. 1943

²³ NY Times, 9.9. 1943

Sulzberger'in yazdıklarından çıkan, Amerikalı gazetecinin olayı kavramaya, çeşitli yönleri ile irdelemeye çalıştığıdır. Sulzberger'in, verginin sonuçlarının tüm yönleri ile ortaya çıktığı, sonuna yaklaşıldığı bir tarihte suçlamadan kaçınması anlamlı değil midir? Sulzberger Saraçoğlu'nun "azınlıklara yönelik herhangi bir ayrımcılık niyetini ısrarla reddettiğini" ve Hıristiyan karşıtı ya da Yahudi karşıtı politikalara hiçbir sempati duymadığını" belirttiğini de yazıyor. Ve ekliyor: "Varlık Vergisi felsefesinin altında, özel girişimcilik karşıtı bir devletçilik ekonomisi geliştirme arzusu yatıyor. Zaten devletçilik tek siyasal partinin altı temel ilkesinden biri..."²⁴ Bu, başka bir eleştiridir. Devletin "liberal bir vergi sistemi" uygulamamasının eleştirisidir. Tabii bunun da TC nin karar vereceği bir nokta olduğu açıktır.

Sonuç:

Yukarda geniş olarak ele alınan dış konjonktürün düşündüklerinden ve ülkemizde görev yapan diplomatların/gazetecilerin yazdıklarından çıkan sonuçlar şunlardır:

- 1) Türkiye Savaşın başından beri Müttefiklerin safında yer almış, Mihver'den uzak durmuştur.
- 2) O dönemde faşizan iktidarlar Mihver yanlısı iktidarlardır. Saraçoğlu hükümetinin bu guruba girmediği açıktır.
- 3) Kazablanka Konferansı'nda (Ocak 1943) Çin'le ilgilenmeyi ABD üstlenirken,

Türkiye'ye göz-kulak olma görevinin İngiltere'ye düştüğü bilinmektedir.²⁵

4) Varlık Vergisi'nin salındığı 1942 sonunda Savaşta Alman üstünlüğünün sonuna gelinmişti. Kuzey Afrika'da Alman saldırısı püskürtülmüş, Alman orduları Stalingrad önlerinde durdurulmuştu. Saraçoğlu hükümetinin bunu tespit etmemiş olması mümkün değildir.

5) Hem elçi Hugessen'in hem de Churchill'in anıları Türkiye'nin müttefik saflardaki yerini ortaya koyuyor.

6) Varlık Vergisi'nin omuzlarına yüklediği külfete kızan gayri-müslim azınlıkların tepkilerini çeşitli şekillerde ortaya koyarken, yabancı misyonları devreye sokma-

²⁴ NY Times, 10.9.1943

²⁵ Suat Bilge, Güç Komşuluk, T. İş Bankası, Ankara, 1992, s. 166

ya çalıştıkları diplomatik yazışmalarda gözler önüne serilmektedir.

7) Yabancı misyonlar bu süreç içinde kısmen eski (Osmanlı dönemi) alışkanlıklarını sürdürürken, genç Cumhuriyet'e karşı dikkatli davranmışlardır.

8) Türkiye'de görevli misyonlar daha dikkatli davranırken, ABD'deki Rum Piskoposunun girişimleri, eski alışkanlıkların hortladığını düşündürmektedir. En sert tepkinin Yunan hükümetinden gelmesi de düşündürücüdür.

9) Varlık Vergisi uygulaması sadece gayri-müslim azınlıkları değil, varlıklı tüm kesimleri rahatsız etmiştir. Bunların arasında İtalyan, İsviçre, Yugoslav hatta Alman uyruklular mevcuttur.

10) Varlık Vergisi'nin yarattığı sorunlar karşısında düşman kardeşler (Almanya/İngiltere-ABD) ortak davranış içine girmişlerdir.

11) Yazıyı Varlık Vergisi'nin acılarını etinde kemiğinde duymuş bir Yahudi yurtaşın sözleriyle bitirmek istiyorum: "Varlık Vergisi senesinde askerdim. Yediğimiz ekmek çamur gibi simsiyah ve hatta içinde çamur parçaları bile vardı... İşte bu asker Almanları hudutta I. Dünya Savaşından kalma silahlarla bekliyordu. İçinde olmasam inanılacak gibi değildi. İşte o zaman Varlık Vergisi alındı ve karnımız doydu desem yeridir."²⁶ Allahtan, arşivlerde belgeler duruyor ve TC'nin vicdanlı yurttaşları var.

E k l e r

1.

The New York Times,

Türkiye Sermayeye Salınan Vergiden Huzursuz

(The New York Times, 9.9.1943)

Kasım 1942 tarihli "Varlık" Yasası Sonuna Yaklaşıyor, gibi Görünüyor

Ticaret Gurupları Yasaya Karşı çıkıyorlar.

Enfasyona Karşı Benimsenen Önlemler

²⁶ Harry Ojalvo, Bir Yahudi Serüveni, Eren D., İstanbul 2004

Köylülere Ek Külfetten Kaçınmak İçin Acil Önlemler

C.L. Sulzberger,

The New York Times'e uçakla,

Ankara, Türkiye, 25 Ağustos - - -

Modern ekonomi tarihinin en geniş kapsamlı mali önlemlerinden biri, Türkiye'de artık yavaş yavaş sona yaklaşıyor. Yaklaşık dokuz aydan beri, tartışmaların, eleştirilerin ve savunmaların odağında bu vergi konusunun yer aldığı ülkenin, savaşa girmemiş Birleşmiş Milletler müttefiki olmak ile tarafsızlık arasında sıkışıp kalmış tavrı, henüz açıklığa kavuşmadı. Bu verginin ekonomik, toplumsal, felsefi ve diplomatik sonuçları çok yaygındır ve olası etkileri hakkında öngörülerde bulunmak için henüz erkendir.

Söz konusu vergi, Varlık Vergisi adı verilen ve sözcük anlamı açısından varlıktan (gelir) alınan ve en şiddetli karşıtlarınca, sermaye üzerine konulmuş olarak nitelendirilen bir vergidir. Bu vergi 11 Kasım 1942'de Türk Millet Meclisi tarafından yasalaştırıldı.

Verginin temel amacı, savaş yüzünden hüküm süren enflasyonist koşullara çare bulmak için yüklü miktarda bir gelir elde etmek ve asker sayısı yaklaşık 1.000.000'a ulaşan orduyu ayakta tutabilmek olarak belirtilmişti. Hükümet yükümlülükleri büyük ölçüde, aşırı miktarda para basmak biçiminde karşılanmıştı ve Varlık Vergisi bu aşırı banknot dolaşımının büyük bölümünü piyasadan geri çekmek ve böylece fiyat artışlarını durdurmak amacıyla konmuştu.

Bu eşi benzeri görülmemiş vergi, özellikle bu ülke deki Hıristiyan ve Yahudi çevrelerde ve yabancı diplomat ve işadamları arasında sert eleştirilere neden oldu. Vergi, karşıtlarınca, doğrudan doğruya, Hıristiyan ve Yahudi azınlıklara zarar verme girişimi olarak eleştirildi.

Vergi yandaşları, azınlık karşıtı bir yaklaşımın amaçlar arasında yer almadığını ve uygulamada da ortaya çıkmadığını, bu verginin ülkeyi ekonomik kaostan çıkarmak üzere alınmış bir acil önlem olduğunu, son dört yıl içinde çıkar sağlayanları hedef aldığını savunuyorlar. Bu kişiler, nüfusun büyük bölümünü oluşturan köylü kitlelerinin zorunlu ürün vergisi ve genel vergiler biçiminde adaletsiz bir pay ödemekte olduklarını, bu nedenle, daha büyük bir katkıda bulunma sırasının zenginlere geldiğini öne sürüyorlar.

Türk yönetim çevrelerinde acil para tedarik ederek enflasyonun önüne geçmek için serveti vergilendirmenin isabetli olup olmayacağı hakkında iki yıldır tartışma sürmekteydi. Başbakan Şükrü Saracoğlu maliye ve siyaset uzmanlarının verdikleri raporlardan sonra nihayet bu tedbiri almaya onay verdi ve vergi Millet Meclisi'nden çıktı.

Varlık (vergesi) tedbirinin arka planında, devrime kadar, özellikle İzmir ve İstanbul limanları çevresinde yoğunlaşmış olan Hıristiyan ve Yahudi azınlıklar ile karşılaştırıldığında, ticaret ve maliye konularında eğitimsiz ve becerisiz olan (ve bu durumun kalıntıları hala taşıyan) Türk köylüsü bulunmaktadır.

Türkiye'nin ticaret ve iş hayatının önemli bölümlerinin yönetimi bu azınlık gruplarının ve büyük yabancı çıkarların elindedir. Köylü, esas olarak, bu kentli kişilere karşı güvensizlik ve hoşnutsuzluk beslemektedir.

Savaş koşullarında, Ordu'yu beslemek için günde 1.000.000 liradan fazla masraf yapıldığı ve işgücü yetersizliği koşullarında, Hazine'nin çıkardığı, dolaşımdaki kağıt para miktarı 760.000.000 lirayı bulmuştur. Bu rakam, savaş öncesinde 180.000.000 lira idi. Bu enflasyon, fiyatlarda korkunç bir yükselmeye ve tabii ki elinde mal ve mülk bulunduranların (kağıt para) karlarında artışa yol açmıştır.

Liradan kaçış başlamış, kağıt para mümkün olduğu kadar çabuk, gayri menkule, mala veya altına çevrilmiştir. Kısaca, klasik enflasyon göstergelerinin tümü vardı. Bu durumun farkında olan Hükümet, bazı olağanüstü önlemler almaya karar verdi.

Hükümete göre, Türk Ordusu'nun da bel kemiğini oluşturan köylülüğü daha fazla vergilendirmek mümkün değildi. Ayrıca, bazı Türk yetkililer, (bazı) Türk ve azınlık ticaret evleri (şirketleri)nin büyük çıkarlar sağladığını ve yaygın şekilde vergi kaçırıldığını düşünüyorlardı. Sonuncu olarak da, bu yolla ek bir işgücü sağlanacağı da düşünülmüştü. Böylece, nihayet, servet üzerine bir vergi salmak fikri kararlaştırıldığında, vergi ödemeyenlerin (ödeyemeyenlerin) zorunlu çalışma ile cezalandırılacakları şeklinde bir madde de eklenmişti. Yasanın bu maddesi, uygulama başladıktan sonra, en çok tartışma yaratmış olan maddesi olmuştur.

Sulzberger,

2.

The New York Times,

Başbakan Yeni Türk Vergisini Savunuyor

10.9.1943

Saracoğlu zengini yontma niyetini yadsıyor ama köylüyü korumada ısrar ediyor

Savaşla Bütçe Bağlantısı

Başbakan, ulusun 18 ay dayanabileceğini, savaşın bundan önce sonuçlanacağını umduğunu söylüyor

C.L. Sulzberger,

Uçakla,

Ankara, Ağustos 26 _

Konuşulanların kamuoyuna yansımadağı toplantılarda uzun uzun görüşüldükten sonra, Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Büyük Millet Meclisi'nin 3 Kasım 1942 günü oturumunun açılışında, 1939'dan bu yana süren normal dışı koşullar nedeniyle servet biriktirmiş olan kişileri ve olağandışı projeleri ağır bir şekilde vergilendirmeyi öngören bir kanun tasarısını sunma niyetini açıkladı.

Başbakanın konuşmasına göre, bu vergiyle toplanan para, Ziraat Bankasında bloke edilecek bir hesapta toplanacak ve nihai olarak, ülkede dolaşımda olan kağıt para miktarında ve sonuç olarak da şu anda var olan enflasyonda da bir azalmaya yol açacak.

Türkçede "Varlık Vergisi" olarak adlandırılan vergiyi Parlamento fazla itiraz etmeden oyladı. Şimsi varolan cumhuriyetçi rejim yönetimindeki modern Türkiye, Osmanlı Padişahlarının temsil ettiği Asya despotizmi ile Batı demokrasisi arasındaki uçurumu en kısa sürede doldurmak için elden gelen en büyük çabayı göstermiştir ancak muhalefet parlamenter tartışmalarda belirleyici bir rol oynamamaktadır. Varlık Vergisi geçen 11 Kasım'da yasalaştı. Yasa servet ve zenginlerin aşırı karları üzerine bir vergi koyuyor ve Türkiye nüfusunu oluşturanlar arasından 5 kategoriye etkiliyordu: özel sektördeki ücretliler (devlet memurları muaf tutulmuştu); önemli çiftçiler (en üst vergi miktarı, bunların sahip olduğu mülkün değerinin yüzde beşi olarak saptanmıştı); gayri menkul ve bina sahipleri; 1939'dan beri iş yapmakta olan şirketler ve kişiler ve aracı ve komisyoncular.

Zorunlu Çalışma Cezadır

Vergilerini, yasanın öngördüğü biçimde bir ay içinde tam anlamıyla ödeyemeyen kişiler, askeri olmayan projelerde çalışmaya zorlanmaktadırlar.

Varlık vergisi ilk uygulamaya konulduğu sırada, vergi metninin tam olarak söyledi-

ği anlamda yorumlanmıştı, yani savaşın başından beri elde edilen anormal derecedeki yüksek karlara getirilen bir vergi olarak. Genelde, yalnızca bu tür karlar elde etmiş olan tüccarların ve mal sahiplerinin yasa kapasamına gireceği şeklinde yorumlanmıştı.

Aşırı çıkarlar sağlandığına ve bir ölçüde vergi kaçırmanın söz konusu olduğuna kuşku yoktur.

Hükümetin, kendilerine müslüman yurttaşlara davrandığından daha olumsuz davrandığı endişesini taşıyan Hristiyan ve Yahudi Türkiye vatandaşları arasında geleceğe ilişkin kaygılar daha büyüktür.

Türkiye’de salınmış olan bu vergi, dünya kamu oyunun ilgisini, o ana kadar benzeri görülmemiş bir mali önlem olmasıyla çekmiş olmanın yanında, aynı zamanda olası diplomatik ve politik yansımalar da getirecek gibi görünmektedir. Savaş sonrasında Balkanları ve Orta Doğu’yu saran sorunları bir ölçüde olsun anlayabilmek için, bu verginin uygulaması ve sonuçları hakkında bilgi sahibi olmak gerekir.

Bu nedenle ve kamuoyunun bu konuda çok az şey biliyor olmasından dolayı, Varlık Vergisi hakkındaki resmi görüşleri, Başbakan Saraçoğlu’nun ifade ettiği biçimiyle sunmak iyi olacaktır:

“Ülkemiz nüfusunun esas gövdesini oluşturan Türk köylüsü genellikle yoksuldur ve kötü koşullarda barınmaktadır” diyen Başbakan şöyle devam etti. “Dünyada varolan koşullar nedeniyle büyük bir orduyu beslemek için ülkenin gücünü aşan muazzam miktarlarda paralar harcamak zorunda kaldık.”

Mali bakımdan, durumu sürdürebilmek için geçen yıl ve bu yıl yeni kaynaklar bulmak zorunda kaldık.

“Muazzam Açıklarla Karşı karşıya”

“Yeni bir vergiye ihtiyaç duyarsanız, bunu ödeyecek olanları bulup çıkarmak zorunda kalırsınız. Geçmişte, yüzyıllar boyunca, her zaman Türk köylüsü vergi ödemeye zorlandı. Büyük bir bütçe açığı ile karşı karşıya olan bizler için iki kaynak vardı: Zenginler ve sıradan insanlar.

“Varlık’la birlikte, zenginin servetinin bir bölümünü alıyoruz. Zengin zengin olmaya devam ediyor. Köylü de, öteden beri, ürününün büyük bir bölümünü, zarara uğratabile, hükümetin saptadığı sabit fiyattan teslim etmek zorundadır. Köylüler ürünlerinin

% 8'ini hükümete direkt vergi olarak ödüyorlar % 12'sini ise hükümetin saptadığı sabit fiyatlardan satıyorlar.

“Köylüleri bundan daha ağır vergilendiremeyeceğimiz açıktı. Aklımıza bir başka fikir geldi:tüm fabrikaları, günde 3 tane 8 saatlik vardiya ile 24 saat çalıştırmak.- fakat bunun için yeterli kömüre sahip değildik ve zaten çoğu günde 8 ya da 16 saat üzerinden çalışmaktalar.Böyle bir önlem sanayi üretimini artıracaktı ve orduda görev yapanlar ya da madenlerde zorunlu çalışmaya tabi tutulmuş olanlar dışında herkesi istihdam edecekti.

“ Ekim 1942 de hala ciddi bir biçimde artan kamusal borca sahiptik ve kabine vaktinin büyük bölümünü mali krize ayırıyordu. Zengini ve çıkar sağlayanları vergilendiren Varlık'ta karar kıldık.

“Baştan, bu şekilde 250 milyon lira sağlamayı ummuştuk. Şimdiye kadar 300 milyon üzerinde vergi sağladık.

Verginin tahsililinin tamamlanması Türkiye'yi mevcut sıkıntılı uluslararası koşullarda mali açıdan bir yıl ya da bir buçuk yıl ayakta durma noktasına getirecektir. Eğer savaşı bu süre içinde bitirebilerseniz, iyi durumda olacağız. Aksi takdirde yeniden başka mali önlemler almamız gerekecek.”

Sulzberger

3.

The New York Times,

11.09.1943

Türkiye'de (konan) Vergi

Yabancıların İşlerini Öldürüyor

Yüzde 232'ye kadar varan Sermaye Vergisi'nin

Bir ay içinde nakit ödenmesi gerekiyor.

Oranlar Gizli Saptanıyor

Adaletsizlikler, temyizın olmadığı Yerel Komitelere Bağlanıyor

C.L. Sulzberger, New York'a hava yoluyla

Ankara, Türkiye, 27 Ağustos- Varlık Vergisi'nin 17 Aralık 1942 'de yasalaşmasından kısa bir süre sonra İstanbul'daki bir gizli komisyon vergi tahakkukunu saptamaya başladı ve toplanacak vergi miktarını ilan etti. İstanbul Vilayeti nüfusu, Türkiye'nin gayrimüslim nüfusunun büyük bölümünü kapsıyor.

Hıristiyan ve Yahudi işyerlerine tarh edilen vergi emsalleri olan Müslüman işyerlerine göre öyle ağırdı ki, baştan çekinilen ayırım cılık gerçekleşmekle kalmadı, ötesine bile geçildi. Gayrimüslimlere tarh edilenlerin çoğu el koyma biçiminde ortaya çıktı.

Yazarın görüştüğü hükümet yetkilileri bunu vergiyi saptayanların yetersizliğine yoruyorlar. Bununla birlikte birçok gözlemci verginin gayrimüslimleri iş yaşamının dışına sürmeyi amaçladığını ve böylece gayrimüslimlerin ticaret hayatının büyük bölümünü denetlemelerinin kalıcı bir şekilde önüne geçmeyi amaçladığı sonucunu çıkarıyor. Bu hükümetçe şiddetle reddediliyor.

Ayrımcılık örnekleri

Yabancıların sahip olduğu işyerleri ve kurumlar, değişen oranlarda ayrımcılıktan zarar gördü.

Rumların, Yugoslavların ve İtalyanların sahip oldukları işler, nerdeyse Türkiye'deki azınlıkların vergilendirildikleri oranda ağır vergilendirilmişlerdi.

Fransız, Alman ve Bulgar şirketleri daha az vergilendirilmişlerdi; Amerikalı ve İngilizlere gelince, genel olarak bakıldığında onlar nispeten ucuz kurtuldular.

Örneğin geniş ve gelişen bir kuruluş olan İstanbul'daki Amerikan Hastanesi' ne 2.500 lira vergi tarh edilmişken, yoksul ve kötü donanımlı Ermeni Hastanesi 39.000 lira ödemek zorunda kaldı.

Çalışmaları, tüm diğer yerel komisyonlar gibi gizli olan ve kararlarının temyizi olmayan İstanbul Varlık Vergisi Tespit Komisyonu ücretlilere uygulanacak vergi oranları listesini yayınladığı zaman, Türk vatandaşı olan Hıristiyanlar ve Yahudilerin Müslüman olan Türklere göre karşılaştırılmayacak kadar fazla oranda vergilendirildikleri görüldü. Vergi tahakkuk ettirilenlerin hemen hepsi azınlıklardan ve ayda 100 liradan az ücret alanlar 500 lira Varlık vergisi vereceklerdi, ayda 250 lira ücret alanlara ise 1.500

lira vergi tahakkuk etmişti İstanbul'da bulunan bir Amerikan kuruluşunda çalışan ve ücretleri ayda 30 ila 50 lira arasında olan Hristiyan ve Türk hizmetli ve işçilere 500 lira vergi tahakkuk etmişti. Müslüman çalışanlardan ise vergi vermesi gereken hemen hemen yok idi.

Buradaki büyük bir yabancı kuruluşunun yaptığı araştırmaya göre, Müslüman Türk çalışanlarından 1.2'si vergilendirildiği halde, azınlık Türk çalışanlarının 96.1'i vergilendirilmişti.

Mesleklerden Örnekler

Azınlıklara mensup meslek adamları Müslüman meslektaşlarının ödemeleri gereken vergi miktarının bir kaç katı oranında vergilendirilmişlerdi. Hatta Müslüman meslektaşların bir kısmı hiç vergilendirilmemişti.

Tarh edilen miktarlar yayınlandıkça, yönetici görevliler tarafından Varlık Vergisinin çok özgür bir şekilde yorumlandığı belirginleşti. Çünkü Yasanın metni ücretlerin bu denli ağır bir şekilde vergilendirilmesini öngörmüyordu. Yasa savaşın başından itibaren edinilmiş olan olağanüstü karları ve büyük servet birikimlerini ya da gayri menkul edinimlerini vergilendirmeyi amaçlamıştı.

Dış Ticaret Odası'nın yaptığı bir çalışma, aşağıdaki vergi oranlarını göstermektedir: Müslüman Türk tüccarlar, yüzde 4.94; Rum (Ortodoks-Yunanlı) Türk tüccarlar, yüzde 156; Yahudi Türk tüccarlar, yüzde 176; Ermeni Türk tüccarlar yüzde 232.

Tarh edilen verginin tamamını bir ay içinde ödeyemeyenlerin cezası Doğu Anadolu'da zorunlu çalışmaya gönderilmektir. Azınlıklara salınan vergiler, ödemenin nakit olarak yapılması istendiği düşünülürse, belirlenen sürelerde ödenemeyecek kadar yüksekti. Tek başına İstanbul Vilayeti'nde salınan verinin toplamı 344.000.000 liraya ulaştı; bu ise Türkiye'de dolaşımdaki paranın yaklaşık % 50'si demektir.

----- Sulzberger

4.

The New York Times,

12.09.1943

Ankara'nın (saldığı) Vergi Diplomatik Sorunlara Yolaçıyor.

Yunanlılar Varlık Vergisine açıkça karşı çıkıyorlar, Amerikalılar ve İngilizler

İtiraz Ediyorlar.

El Koyma Örnekleri

Azınlık guruplarından Birçok Kişi Mallarını Satmaya Zorlanıyor;

Basın Yönetimi Destekliyor

C.L. Sulzberger, New York Times'a uçakla

Ankara, Türkiye, 28 Ağustos – Varlık Vergisinin salınışı, uygulanışı ve bunun azınlıklar ve yabancı iş çevreleri üzerinde yarattığı etkiler, tahmin edilebileceği gibi, buradaki diplomatik çevreler üzerinde belli yankılar yarattı.

Varlık Vergisi adı verilen vergi, müttefiklerin bakış açısına göre, Birleşmiş Milletler'in (Müttefikler) önünde henüz zapt edilecek bir kuzey Afrika'nın durduğu ve Almanların Stalingrad'ı alamayacaklarının henüz kesinlik kazanmadığı bir dönemde tasarlandı. Türkiye Britanya'nın ve Birleşik Devletler'in aktif bir müttefikidir, öte yandan bir dostluk anlaşması ile Almanya'yla ilişki içindedir; İngiliz dışişlerinin ısrarla bir iç sorun olarak tanımladığı bir önleme karşı çıkıp Türk hükümetini tedirgin etmenin akıllıca olmayacağı saptanmıştı.

Bu yüzden Yunan Elçiliği Türklere en sert karşı çıkan ve en acı sözleri sarfeden elçilik oldu çünkü Yunanistan'ın (vergiden) etkilenen uyruğu ve dindaşı daha çok.

Koşullar gereği Anglo- Amerikan diplomatik girişimleri sınırlı kaldı. Eğilim, Varlık Vergisi'ni olumsuz karşılamak ama bunu söz konusu ülkelerin uyruklarının etkilendiği durumlar dışında bunu resmi olarak dışa vurmamak yönündeydi. Kimi yabancı şirketler Varlık Vergisi'ni Lozan Antlaşması'nın ihlali olarak gördüler...

Zorunlu Çalışma Cezası

Her şeyin ötesinde en çok kaygıyı yaratan, yasanın zorunlu çalışmayı getiren XII. maddesi oldu. ...Varlık'ın uygulanmasından kısa bir süre sonra borçlarını ödeyemeyen az sayıda insan tutuklandı ve bir hafta gözaltında tutulduktan sonra yol yapımında çalışmak üzere trenle Aşkale'ye yollandı. ...Hükümetin tutumu kimsenin ödeyebileceğinden fazla vergilendirilmediği ve ödememenin ödeme isteksizliğini gösterdiği ve bu yüzden cezaların tam olarak çektirilmesi biçiminde oldu. Sayıları bini aşmayan

kişinin bu kesin cezaya konu olduğu tahmin ediliyor. Bunların çoğu varlıklı kişiler, önde gelen yurttaşlar. Neredeyse tümü Hıristiyan azınlıklardan ve Yahudi nüfusundan geliyor. Bu kişilerin yol yapımındaki emeklerinin bir işe yaradığını iddia etmek güçtür ama kimileri fonlar yaratmayı ve borçlarını ödemeyi başarırken, geri kalanların başına gelenler azınlıkların geri kalanlarını korkutuyor ve ne pahasına olursa olsun ödeyelim güdüsünü doğuruyor.

Türkiye'deki sermaye vergisinin altında yatan felsefeyi bana buradaki en yetkili gözlemcilerden biri şöyle açıkladı: "Hükümetin niyeti varlıklı Hıristiyanlardan ve Yahudilerden, onların çalışma gücünü yok etmeden, ne kadar çok toplayabilirse o kadar çok vergi toplamaktır."

Hükümet azınlıklara yönelik herhangi bir ayrımcılık niyetini ısrarla reddetmesine ve Türk Başbakanı Şükrü Saracoğlu'nun ülkesinin Hıristiyan karşıtı ya da Yahudi karşıtı politikalara hiçbir sempati duymadığını bana söylemiş olmasına rağmen, yasanın vergiyi salan komisyonlardaki uygulamasının kuşkular uyandırdığı gerçeği ortada duruyor. ...

Varlık Vergisi felsefesinin altında, özel girişimcilik karşıtı bir devletçilik ekonomisi geliştirme arzusu yatıyor. Zaten devletçilik tek siyasal partisinin altı temel ilkesinden biri...